

آثار حقوقی الحاق ایران به موافقت‌نامه تریپس

معصومه صد خسروی *

توکل حبیب زاده **

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۲/۱۴

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۹/۲۸

چکیده

امروزه نقش اساسی در اقتصاد و توسعه پایدار را تولید علم بر عهده دارد. از این رو، دولت‌ها در این عرصه نقشی مهم و دوپهلوی خواهند داشت؛ از یک سو باید محیط مناسبی را ایجاد کنند که تولیدکنندگان علم و دانش (پدیدآورندگان آثار فکری) با اطمینان بتوانند فعالیت کرده، از نتایج تولید فکری خود منتفع شوند و به تولید و توسعه هر چه بیشتر دانش بپردازند. از سوی دیگر، حمایت از اینان نباید به گونه‌ای باشد که فضا برای رشد علمی محدود شود؛ چراکه همواره پیشرفت در یک علم بر استفاده از آثار پدیدآورندگان قبلی استوار است. این کلیت در قالب حقوق مالکیت فکری قابل پیگیری بوده، جوامع به‌ویژه در این عصر که گستردگی علم، دانش و هنر شاخصه آن تلقی می‌گردد، نمود یافته است. مسلماً هر کشوری برای دور نماندن از قافله حمایت از دانش و هنر و به تبع آن دانشمندان و هنرمندان و ... خود مقرراتی را در این راستا تدوین می‌کنند و به موقع به اجرا می‌گذارند. اما آنچه در این عرصه مد نظر بوده، حمایت همه‌جانبه‌ای است که جامعه بین‌المللی آن را در قالب موافقت‌نامه‌های مختلف و در این حوزه موافقت‌نامه موسوم به تریپس ایجاد نموده است. اهمیت این موافقت‌نامه تنها به تقابلات، خلأها و هم‌پوشانی با قوانین ملی ختم نمی‌گردد. وجود خلأها و نواقص تقنینی داخلی در این عرصه ضرورت الحاق به این موافقت‌نامه را به طور فزاینده‌ای القا می‌نماید. این نوشته

* دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد امارات متحده عربی
m100khosravi@yahoo.com

** دانشیار حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه امام صادق (ع)
thabibzade@gmail.com

درصدد تجزیه و تحلیل آثار حقوقی ناشی از الحاق به این موافقت‌نامه در نظام حقوقی ایران است. بازنگری، اصلاح و تکمیل قوانین و مقررات داخلی از جمله آثاری است که به این الحاق مترتب است.

کلید واژگان:

پدید آورندگان، تریپس، سازمان تجارت جهانی، مالکیت فکری.

مقدمه

با وجود عضویت بسیاری از کشورها در موافقت‌نامه تریپس، جمهوری اسلامی ایران از جمله کشورهایی محسوب می‌شود که هنوز به این موافقت‌نامه نپیوسته است. بی‌شک عضویت در یک موافقت‌نامه جهانی که آثار و تبعات گسترده‌ای را در همه ابعاد داشته باشد، نیاز به اندیشه و تدبیر همراه با برنامه‌ریزی دقیق و اساسی دارد و اهتمام ملی در تمام سطوح مدیریتی و سازمانی را می‌طلبد. لذا سازمان‌های ذی‌ربط باید با تمام توان، در خصوص کارشناسی نسبت به بررسی وضعیت کشورهای مختلف که به موافقت‌نامه پیوسته‌اند و دارای قوانینی هم‌سنگ یا حداقل با کمترین تعارض با کشور ما هستند، اهتمام ورزند.

ایران از نظر تولید علم، پیشرفت صنعتی و خلق آثار فکری، یکی از کشورهای خلاق در قاره آسیا محسوب می‌شود. در این شرایط، عدم عضویت در موافقت‌نامه تریپس، باعث متضرر گشتن تولیدکنندگان آثار علمی، فنی و هنری در بُعد بین‌المللی خواهد شد؛ زیرا کشورهای عضو این موافقت‌نامه در مقابل اعتراض تولیدکنندگان آثار فکری کشورهای غیرعضو به نشر آثارشان هیچ واکنشی از خود نشان نداده، تعهدی در برابر آنها نخواهند داشت. امروزه هر کشوری می‌کوشد تا عنصری فعال در روابط بین دولتها و سازمان‌های بین‌المللی باشد. الحاق به موافقت‌نامه مزبور می‌تواند نقش‌آفرینی کشورمان را در یکی دیگر از مجامع نمایان کند و عاملی در راستای رعایت نظم عمومی و یکسان‌سازی قوانین فراملی باشد.

ساختار این مقاله متشکل از «تعریف» حقوق مالکیت فکری، مفهوم مالکیت فکری از دکتربین تا تریپس، موافقت‌نامه تریپس، تأثیر تصویب تریپس بر مالکیت فکری در عرصه بین‌الملل، اصل رفتار ملی، اجرای حقوق مالکیت ادبی و هنری و حل و فصل اختلافات آن بر اساس موافقت‌نامه تریپس و حقوق ایران، اقدامات تأمینی و موقتی در دعاوی مالکیت فکری در حقوق ایران با لحاظ موافقت‌نامه تریپس، ضمانت اجرای حمایت در حقوق ایران و موافقت‌نامه تریپس، حمایت بین‌المللی از طرح صنعتی با تأکید بر موافقت‌نامه تریپس و حقوق ایران است.

۱. تعریف حقوق مالکیت فکری

حقوق برای هر کس امتیازهایی در برابر دیگران می‌شناسد و توان خاصی به او می‌بخشد. این امتیاز و توانایی را «حق» می‌نامند که جمع آن حقوق است.^۱ قدرتی که از طرف قانون به شخصی داده شده، حق نامیده می‌شود. در فقه در همین معنی واژه سلطه را به کار می‌برند.^۲ در اسناد بین‌المللی، تعریفی که از حقوق مالکیت فکری به دست آمده، ناظر به ماده دوم کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی در استکهلم است که این حقوق را چنین برمی‌شمارد:

۱. فعالیت‌های ادبی، هنری و علمی.
۲. اجرای برنامه‌های هنری هنرمندان، برنامه‌های ضبط شده موسیقی و خبررسانی.
۳. اختراعات در تمام زمینه‌های ناشی از تلاش انسانی.
۴. اکتشافات علمی.
۵. طرح‌های صنعتی.
۶. علایم تجاری، علایم خدماتی و طرح‌ها و نام‌های بازرگانی.
۷. حمایت در برابر رقابت غیرمنصفانه.

در حالی که امروزه، علاوه بر این موارد شمرده شده، موارد دیگری نیز چون حمایت از گونه‌های گیاهی، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه، اسرار تجاری و اطلاعات محرمانه و دانش سنتی وجود دارند که جزء موضوع حقوق مالکیت فکری قرار می‌گیرند. همچنین، مبنای دیگری که در شناسایی این حقوق قابل ذکر است، مفاد ماده ۱۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر است که حق برخورداری حمایت از منافع معنوی و مادی ناشی از هر گونه محصول فعالیت علمی، ادبی یا هنری را به رسمیت می‌شناسد. در موافقت‌نامه در خصوص جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی (تریپس)، اصطلاح مالکیت فکری عبارت‌اند از: حق کپی‌برداری، حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان، صفحه‌گرامافون و سازمان‌های پخش‌کننده، علایم تجاری،

۱. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، *ترمینولوژی حقوق*، گنج دانش، چاپ اول، ۱۳۶۷، ص ۱۲۱.

۲. کاتوزیان، ناصر، *مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران*، انتشارات مدرس، چاپ بهمن، ۱۳۹۷، ص ۱۱.

نشانه‌های جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، اختراع، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه و حفاظت از اطلاعات افشان شده آمده است.

۲. مفهوم مالکیت فکری از دکترین تا تریپس

اصطلاح حقوق مالکیت فکری^۱ برای اولین بار توسط یک حقوق‌دان بلژیکی به کار رفت که از آن به عنوان «مالکیت‌های غیرمادی» نیز یاد شده و در کتب حقوقی ما بیشتر از آن به عنوان «حقوق مالکیت معنوی» نام برده شده است.^۲ معنوی از آن نظر مورد اشاره قرار گرفته است که فقط بعد مادی آن در نظر گرفته نشده، بلکه آنچه که نتیجه فکر انسان نیز می‌باشد، مدنظر واقع شده است.

حقوق مالکیت فکری، مفهوم حقوقی نوینی است که از فعالیت‌ها و محصولات فکری در زمینه‌های تجاری، علمی، ادبی و هنری حمایت می‌کند و شامل دو بخش مالکیت صنعتی و مالکیت ادبی و هنری است. تعریفی که سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) از مالکیت فکری به دست داده، به این قرار است: حقوق قانونی که افراد به‌واسطه فعالیت‌هایی در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی، هنری و غیره به دست می‌آورند.^۳

اما از نظری دیگر، «حقوق معنوی و اخلاقی شامل حق حفظ نام خود بر اثر، پاسخگویی به نقدها، حق انتشار و خودداری از آن، مقابله با تغییر شکل و تحریف محتوای اثر (از طریق الحاق، حذف و تغییر آن)، حق تجدید نظر در شکل و محتوای اثر و مقابله با هرگونه لطمه به اثر که شهرت و شرف پدیدآورنده را لکه‌دار کرده و ناقض شأن و احترام اوست، می‌باشد»^۴ و به باوری دیگر: «حقوق اخلاقی به نویسنده اجازه می‌دهد اقدامات خاصی را جهت حفظ ارتباط بین خود و اثرش اعمال نماید»^۵.

1. Intellectual property rights.

۲. امامی، نورالدین، حقوق مالکیت فکری، فصلنامه رهنمون، نشریه مدرسه عالی شهید مطهری، پاییز و زمستان ۱۳۷۱، شماره‌های ۲ و ۳، ص ۱۹۳.

3. Intellectual property, very broadly, means the legal rights which result from intellectual activity in the industrial, scientific, literary and artistic fields.

۴. قاسمی، پیشین، ص ۱۹۲.

۵. پیترز، مری بیت، مفاهیم اساسی حقوق مولف و حقوق وابسته به آن، ترجمه اولاد ذبیح اله، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، شماره ۱۶، ۱۳۸۷، ص ۱۱.

موافقت‌نامه تریپس، یک موافقت‌نامه بین‌المللی است که به وسیله سازمان تجارت جهانی مدیریت می‌شود؛ در این موافقت‌نامه اصطلاح مالکیت معنوی به کلیه انواع مالکیت فکری مربوط می‌شود از جمله: حق کپی‌برداری، حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان صفحه گرامافون و سازمان‌های پخش‌کننده، علائم تجاری، نشانه‌های جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، اختراع، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه و حفاظت از اطلاعات افشانشده. همچنین اسرار تجاری، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه و نشانه‌های جغرافیایی نیز تحت عنوان حقوق مالکیت صنعتی قابل حمایت معرفی شده‌اند.

موافقت‌نامه تریپس در تمامی این موارد حداقل معیارهای ماهوی حمایت را مشخص و عناصر این حمایت را تعیین می‌کند. این عناصر شامل موضوع حمایت، حقوق اعطایی و استثنائات مجاز وارد بر این حقوق و حداقل دوره حمایت می‌باشد.

حقوق مالکیت فکری اغلب در کشور ما به «حقوق مالکیت معنوی» ترجمه شده است که به نظر می‌رسد کلمه «معنوی» به دلیل معانی گسترده‌اش، آن گونه که باید و شاید حق مطلب را در خصوص معنی و مقصود مورد نظر ادا نمی‌کند. به عبارت روشن‌تر و به اصطلاح اهل منطق، این کلمه جامع هست، اما مانع نیست؛ چراکه اغلب در مقابل مادی، صوری و ظاهری تعریف شده است؛^۱ درحالی‌که مقصود و منظور از این نوع مالکیت، حقوقی است که نشئت گرفته از فکر، اندیشه و قوه تعقل انسان می‌باشد.^۲ باین حال، برخی در مفهوم‌شناسی این موضوع بیان نموده‌اند: «حقوقی است که به صاحب آن اختیار انتفاع انحصاری از فعالیت و فکر و ابتکار انسان را می‌دهد.»^۳ موضوع مورد حمایت در این حقوق، آثار فکری و آفریده‌های خلاقانه بشری است. ماده ۲ معاهده تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری فهرست نسبتاً جامعی از موضوعاتی که تحت حمایت حقوق مالکیت فکری هستند، نام برده است که عبارت‌اند از:

«آثار ادبی و هنری، علمی، اجراهای هنرمندان آثار نمایشی، آوانگاشت‌ها و سازمان‌های ضبط و پخش، اختراعات در تمامی زمینه‌های تلاش انسانی، کشفیات علمی، طرح‌های صنعتی، علائم

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، جلد ۱۴، ذیل لغت معنوی، ۱۳۶۷، ص ۱۳۲۱.

۲. آل کجیاف، حسین، بررسی حقوق مالکیت فکری (معنوی) و ابعاد آن در قوانین و مقررات، برگرفته از سایت: <http://farsilaw.com/ecommerce/>

۳. کاتوزیان، ناصر، دوره مبادی حقوق مدنی، چاپ ششم، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۹، ص ۲۳.

تجاری، مبدأ جغرافیایی کالا، حمایت در برابر رقابت غیرعادلانه و تمامی حقوق دیگری که ناشی از فعالیت فکری در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی و هنری هستند.»^۱

دولت‌ها با در نظر گرفتن چنین دلایلی اقدام به حمایت از آثار پدیدآورندگان در قانون خود می‌کنند تا بتوانند بر مبنای آزادی صاحبان حق در بهره‌مندی از حقوق آثارشان و عدم تجاوز به آزادی و حقوق دیگران قواعد آن را تدوین و لازمالاجرا سازند. بنابراین، هدف و غایت حمایت از این حقوق، کمک به روند رو به رشد خلاقیت‌های ذهنی بشری است و آزادسازی قانونی دسترسی به آنها با هدف توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و در نهایت بهبود نحوه زندگی در کلیه سطوح است.

در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاقین بین‌المللی حقوق اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی و مدنی و سیاسی نیز بهره‌مندی از منافع مادی و معنوی و لزوم اتخاذ تدابیر مناسب توسط دولت‌ها به منظور تأمین حفظ، توسعه و ترویج آثار ادبی و هنری، مورد تأکید قرار گرفته است. برگزاری چندین کنوانسیون جهانی و منطقه‌ای در این زمینه، گویای توجه جهانی نسبت به این مسئله است. در حقوق آمریکا نیز کپی رایت «نوعی حمایت قانونی از آثار ادبی و هنری اصیل» تعریف شده^۱ و بر این فرض استوار است که «هیچ یک از دارایی‌های فرد به اندازه محصولات فکری‌اش مختص او نیست». در این سیستم، کپی رایت زمانی موجودیت می‌یابد که مؤلف بتواند واژگان خود را به طور محسوس مرتب کند و به شکل مکتوب درآورد؛ مثل زمانی که یک کتاب یا مقاله با ماشین تحریر یا دست نوشته یا دیکته شود.^۲

۳. موافقتنامه تریپس

تجاری‌سازی محصولات فکری (Commercialization) به عنوان یکی از کارکردهای نظام مالکیت فکری، جزء اهداف سازمان‌های تجارت جهانی و مالکیت فکری برشمرد شده است. کشورها با توجه به منافع ملی و شرایط توسعه‌یافتگی خود، مقررات ملی مناسب در حوزه

1. Copyright Basics, library of congress, Copyright office, Washington D.C (www.loc.gov/copyright).

۲. لایقی، غلامرضا، کپی رایت در کشورهای پیشرفته صنعتی، تهران: انتشارات خانه کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۱،

صص ۳۴ و ۳۵

مالکیت فکری وضع می‌کنند، ولی این تلاش کافی نیست؛ چراکه با تفاوت در حقوق ملی کشورها و اصل سرزمینی حاکم بر حقوق مالکیت فکری، حمایت از این حقوق نیز متفاوت بوده، اشخاص دخیل در فرایند گردش محصول با پراکندگی و بی‌ثباتی مقررات حاکم روبرو خواهند شد. یکسان‌سازی یا هماهنگ‌سازی مقررات ملی کشورها و ایجاد مقررات فراملی لازم‌الاجرا به منظور کمک به تجارت آزاد مالکیت فکری، امری اجتناب‌ناپذیر است.^۱ موافقت‌نامه تریپس با دارا بودن ویژگی‌هایی چون گستردگی موضوعات تحت شمول، ایجاد کمیته حمایت و الزام کشورها به رعایت آن، وضع اصول مبنایی حاکم بر مالکیت فکری، لحاظ ضمانت اجرا و نظام حل اختلاف و اعمال مهلت انتقالی با توجه به تفاوت در سطح پیشرفتگی کشورها از یک سو و تعداد زیاد کشورهای عضو از سوی دیگر، در ایجاد نظام حقوقی واحد در حوزه مالکیت فکری بسیار مؤثر بوده است.^۲

۴. تأثیر تصویب تریپس بر مالکیت فکری در عرصه بین‌الملل

اگر حقوق بین‌الملل را قواعد بررسی قضایای حاوی عنصر خارجی بدانیم و حقوق درباره مالکیت فکری را حقوق ناظر بر اموال غیر فیزیکی در نظر بگیریم و در تحولات آن در سده‌های گذشته باریک شویم، درمی‌یابیم که از تأثیرات متقابل و نیازهایی که این دو رشته به هم دارند، چشم‌پوشی نمی‌توان کرد؛ چرا که:

۱. حقوق مالکیت فکری در خصوص اموالی است که فیزیکی و مادی نیست و در آن واحد، ممکن است در چند کشور حضور داشته باشد و مرزبندی فیزیکی و جغرافیایی درباره آن چندان عاقلانه به نظر نمی‌رسد و فایده‌ای هم ندارد.

۲. جهانی شدن و مسائل مرتبط با آن و گسترش رسانه‌ای ارتباط جمعی بین‌المللی و رسمی شدن زبان انگلیسی سبب شده است که فروش و عرضه محصولات مالکیت فکری، از مرزهای

۱. قاسمی، علیرضا، بررسی مقایسه‌ای حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت فکری، ترجمه وحید بزرگی، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۴، ص ۹۲.

۲. قاسمی، علیرضا، بررسی مقایسه‌ای حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت فکری، ترجمه وحید بزرگی، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۴، ص ۹۳.

ملی و قاره‌های پافراتر نهد و در بسیاری از موارد، به‌ویژه در آثار و اختراعات موفق، بیش از آنچه در کشور خود به فروش می‌رسد، در سایر کشورها مورد امان نظر و توجه قرار گیرد.

۳. حمایت و ضمانت اجرای مالکیت فکری در عرصه جهانی با تصویب تریپس و سایر کنوانسیون‌ها قوت گرفته و موجب افزایش دادخواست‌های مطروحه در محاکم و تعدد پرونده‌های قضایی شده است که غالباً خود حاوی یک عنصر خارجی می‌باشد.

اهمیت این موافقت‌نامه را در ضمانت اجرای مالکیت فکری نمی‌توان انکار کرد، اما نباید از یاد برد که «اقدامات احتیاطی که در ماده ۴۴ موافقت‌نامه تریپس آمده است، درباره اقدامات ناقضانه می‌باشد و همچنان که از لحن آن برمی‌آید، صرفاً بر اقدامات منفی (مانند منع از پخش کالا یا فروش آن) تعلق دارد و سایر اقدامات موقتی یا احتیاطی را شامل نمی‌شود. مضافاً اینکه این اقدامات اصولاً مرزی است و در مبادی گمرکی اجرا می‌شود و باید محدود به مرزهای همان کشور باشد و نمی‌تواند بر اساس موافقت‌نامه، در خارج از آن کشور اجرا شود. اصولاً موافقت‌نامه تریپس موافقت‌نامه‌ای برای تعیین حداقل‌های حمایت از آثار مالکیت فکری است و محدودیتی برای حمایت در نظر نگرفته است. بر این اساس باید ماده ۴۴ را مضیق تفسیر کرد و صرفاً شامل بر آنچه گفته شد، دانست»، لذا متأسفانه موافقت‌نامه تریپس در خصوص اجرای آرای خارجی مرتبط با مالکیت فکری کارایی ندارد.

۵. اصل رفتار ملی

مالکیت فکری که مبتنی بر اصل سرزمینی بودن است، در قرن نوزدهم سعی در کمرنگ کردن وابستگی‌اش به این اصل داشت و کم‌کم به اصل رفتار ملی رو آورد و دست در دست این اصل، به سوی جهانی کردن مالکیت فکری پیش رفت؛ لیکن در این بین گام‌های جسورانه‌ای به منظور برچیدن تأثیر اصل سرزمینی بودن در حقوق مالکیت فکری برداشته شد که بی‌نتیجه ماند؛ مانند معاهده وایپو در سال ۱۹۹۶ که تلاش‌های بسیاری را در زمینه انسجام کشورها، در زمینه مسائل اینترنتی انجام داد که اگر به نتیجه می‌رسید، مطمئناً با توجه به ظرافت‌ها و دقایقی که در آن می‌بود، می‌توانست به حل مسئله تعارض قوانین مالکیت فکری کمک شایانی کند.

سه تغییر مهم در عرصه جهانی، تأثیر قابل توجهی بر اصل سرزمینی بودن گذاشت؛ به طوری که می‌توان گفت هدف عمده در حقوق مالکیت فکری در قرن بیستم و بیست و یکم همانا تضمین اجرای حقوق مالکیت فکری در خارج از مرزهای کشور پدید آورنده است: نخست اینکه تعاملات اقتصادی از سطح منطقه‌ای و محدود به سطح جهانی گسترش یافت، این در حالی است که هنوز مقررات مالکیت فکری در سطح ملی باقی مانده بود؛ دوم ایجاد و پیشرفت سریع اینترنت بود؛ سوم اینکه جایگاه بازیگران عرصه جهانی تغییر کرد و نقش دولت تنزل یافت که بر اساس آن دولت‌ها برای پیشرفت و قدرت بیشتر، باید توجه بیشتری به منافع اشخاص خصوصی و اتباعشان در عرصه جهانی می‌داشتند و بر همین مبنا باید از حقوق اتباعشان از جمله حقوق مالکیت فکری دفاع می‌کردند و این خود مستلزم توجه به اتباع سایر کشورها بود تا نهایتاً بتوان در پرتو اصل رفتار متقابل به هدف خود دست یافت.

۶. اجرای حقوق مالکیت ادبی و هنری و حل و فصل اختلافات آن بر اساس موافقت‌نامه تریپس و حقوق ایران

از قرن شانزدهم، دگرگونی‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عمده‌ای جوامع متمدن آن روزگار، به‌ویژه کشورهای اروپایی، را فراگرفت. این پدیده‌های مهم عبارت بودند از: اختراع صنعت چاپ، جنبش اصلاح مذهب، دوره رنسانس و برقراری نظام‌های پارلمانی به جای حکومت‌های مطلقه سلطنتی. شرایط منبعت از این تحولات، از جمله تکیه بر اصول استقلال و آرای آزادی‌خواهانه اندیشمندان، به طور اساسی و جدی در رشد و توسعه آفرینش‌های فکری و احیای منزلت رفیع اجتماعی آفرینشگران، نقشی بسزا داشت؛ چنان که پس از این جنبش‌های عظیم علمی و فرهنگی بود که رفته‌رفته، اعتبار مالکیت‌های فکری ابتدا در کشورهای انگلستان و فرانسه و سپس بلژیک، ایتالیا، سوئیس، آمریکای شمالی، آمریکای لاتین و برخی از کشورهای آسیایی به رسمیت شناخته شد و آنگاه موضوع معامله‌های متقابل و قراردادهای دسته‌جمعی میان کشورها واقع گردید. حتی اهمیت این تأسیس حقوقی تا آنجا رسید که اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب دهم دسامبر ۱۹۴۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد، در ماده ۲۷ به صراحت از آن یاد کرد. این حمایت‌ها هرچند موجبات کاهش نقض حقوق مالکیت فکری گردید، با این حال براساس

آمارهای مختلف، اگرچه بسیاری از کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی، در حال حاضر با مصوباتی برای مقابله و جلوگیری از نقض حقوق مالکیت فکری به پیش آمده‌اند، موارد تخلف این چنینی همچنان به علت فقدان قابل توجهی از ابزار مؤثر برای اجرای این قوانین و مقررات، رو به رشد است؛ به طوری که به موازات استفاده روزافزون از اموال فکری در جهان معاصر، سرقت این محصولات نیز به شدت افزایش یافته است. در همین راستا اسناد متعددی در سطح جهانی مورد توجه قرار گرفتند. «موافقت‌نامه تریپس» اولین سند چندجانبه‌ای است که میان تجارت و حقوق مالکیت فکری رابطه مستقیم برقرار می‌کند؛ به گونه‌ای که رعایت این حقوق را وسیله‌ای برای تسهیل و توسعه تجارت می‌داند. براساس آمارهای مختلف ارائه شده بالغ بر ۸۰ درصد از مبادلات تجاری دنیا میان کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت و براساس مقررات الزام‌آور این سازمان صورت می‌پذیرد. در این میان، جمهوری اسلامی ایران نیز اراده خود را مبنی بر عضویت در این سازمان را اعلام داشته و در حال حاضر به عنوان عضو ناظر این سازمان پذیرفته شده است. لکن عضویت قطعی آن منوط به رعایت الزامات قانونی و تهیه زیرساخت‌های لازم که توسط مقررات این سازمان مشخص شده، می‌باشد. یکی از این الزامات، پیش‌بینی استانداردهای حداقلی موضوع موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری یا همان تریپس مصوب ۱۹۹۴ به عنوان یکی از اسناد سه‌گانه سازمان جهانی تجارت است.

موافقت‌نامه تریپس که رعایت آن پیش‌شرط عضویت جمهوری اسلامی ایران در سازمان جهانی تجارت است، نقطه عطفی در حمایت از حقوق مالکیت فکری در عرصه بین‌المللی به شمار می‌رود؛ چراکه این موافقت‌نامه ویژگی‌هایی دارد که معاهدات حوزه مالکیت فکری قبل و بعد (قبل از تریپس می‌توان به موافقت‌نامه گات و بعد از آن موافقت‌نامه تریمز اشاره کرد) از آن فاقد این شاخصه‌ها هستند. از جمله این ویژگی‌ها می‌توان به پیش‌بینی ضمانت‌اجراهای اداری، گمرکی و قضایی برای نقض حقوق مالکیت فکری اشاره کرد؛ چراکه حلقه گم‌شده تمامی معاهدات مالکیت فکری را می‌توان ضمانت‌اجرای نقض این حقوق دانست. همچنین در این موافقت‌نامه علاوه بر شناسایی استانداردهای حداقلی حمایت از حقوق مالکیت فکری و پیش‌بینی چند نوع ضمانت‌اجرا، مدل‌هایی برای حل و فصل اختلافات میان دولت‌ها و اتباعشان در نظر

گرفته شده است. وجود چنین خصیصه‌هایی باعث می‌شود برای حوزه مالکیت فکری در عرصه بین‌المللی هیچ استاندارد بین‌المللی به جامعیت این توافق‌نامه وجود نداشته باشد. براساس اسناد بالادستی ابلاغ شده و سیاست‌های کلان حاکم بر جمهوری اسلامی ایران، نظیر قانون برنامه پنجم توسعه و سند نقشه جامع علمی کشور، مقنن ملی ملزم به در نظر گرفتن استانداردهای موافقت‌نامه تریپس و ایجاد همسویی میان قوانین داخلی و مقررات تریپس می‌باشد. از طرفی، اصلاح قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب سال ۱۳۴۸ و سایر قوانین مرتبط با حوزه مالکیت ادبی و هنری نیز در سالیان گذشته مطرح شده و پیش‌نویس لایحه جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط بر همین اساس پس از تصویب در هیئت دولت در سال ۱۳۹۳ تقدیم مجلس شورای اسلامی گردیده است. ضرورت توجه به مقررات تریپس به منظور پیش‌بینی آنها و ایجاد همسویی میان قوانین ملی و مقررات تریپس بر کسی پوشیده نیست و می‌توان این همسویی را از آثار الحاق ایران به موافقت‌نامه تریپس دانست.

۷. اقدامات تأمینی و موقتی در دعاوی مالکیت فکری در حقوق ایران با لحاظ موافقت‌نامه تریپس

اقدامات تأمینی و موقتی، از قبیل دستور موقت، تأمین دلیل، تأمین خواسته و تعلیق ترخیص، از مهم‌ترین تدابیر قانونی در فرایند دادرسی عادلانه و منصفانه در رسیدگی به دعاوی حقوق مالکیت فکری به شمار می‌روند که در مواد ۴۱، ۵۰ و ۵۱ از فصل سوم موافقت‌نامه سازمان جهانی تجارت درباره جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس) مورد توجه ویژه قرار گرفته‌اند. تدابیر یادشده در نظام حقوقی ایران، گذشته از مقررات عام آیین دادرسی مدنی، در قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی، قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری و آیین‌نامه اجرایی، کنوانسیون پاریس برای حمایت از حقوق مالکیت صنعتی و نیز موافقت‌نامه مادرید درباره جلوگیری از نصب نشانه‌های منبع غیرواقعی یا گمراه‌کننده بر کالا، کم و بیش مورد توجه قرار گرفته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در حوزه حقوق مالکیت صنعتی

هر چند قانون جدید دارای نواقص و ابهاماتی است، نسبت به حوزه حقوق مالکیت ادبی و هنری مقررات منسجم‌تری دارد و با موافقت‌نامه تریپس بیشتر انطباق دارد. اشاره به خلأهای قانون از قبیل عدم پیش‌بینی اقدامات تأمینی و موقتی در دعوی حقوقی مالکیت ادبی و هنری، اشاره به مفاهیم مبهم در عبارات قانونی ناظر به حقوق مالکیت ادبی و هنری در موضوعات کیفری،^۱ عدم حمایت از اشخاص ذی‌نفع در استفاده از اقدامات تأمینی و موقتی در قوانین ویژه حقوق مالکیت فکری، پیش‌بینی تأسیسات حقوقی در آیین‌نامه اجرایی سال ۸۷، و تعارض بین موادی از آیین‌نامه اجرایی با قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری و قانون شورای اختلاف و پیشنهادهایی از جمله پیش‌بینی اقدامات تأمینی و موقتی در قوانین مرتبط و هماهنگی میان مقررات شکلی، به منظور اصلاح قانون به منظور رعایت استانداردهای حمایتی حداقلی مورد توصیه موافقت‌نامه تریپس و آماده‌سازی برای الحاق به سازمان جهانی تجارت ضروری به نظر می‌رسد.

۸. ضمانت اجرای حمایت در حقوق ایران و موافقت‌نامه تریپس

۸.۱. در قوانین ایران

تعرض به حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان، همواره در نظم عمومی ایجاد اختلال کرده و امنیت مالی و معنوی اشخاص را در معرض خطر قرار داده است. اعمال مجرمانه به عنوان پدیده‌ای ضداجتماعی دارای آثار منفی در جامعه است. این آثار حوزه وسیعی از خسارات را در پی دارد. اشخاص سودجو و منفعت طلب در مقام تجاوز به حقوق دیگران، سرمایه‌های آنها را تهدید می‌نمایند. «برخی مواقع ممکن است این تجاوز به حدی شدید باشد که علاوه بر ورود خسارت (مادی و معنوی) به دارنده حق، برخلاف نظم عمومی جامعه هم باشد.»^۲ «ضمانت‌اجرا عکس‌العمل قانونی نسبت به تخلف از یک دستور قانونی است.»^۳ بدین منظور، قانون‌گذاران با وضع قوانین کیفری، وسایل جبران خسارت را در پرتو جرم‌انگاری این اعمال مد نظر قرار

۱. شیخی، مریم، راهکارهای کیفری مقابله با نقض حقوق مالکیت صنعتی با لحاظ حقوق تطبیقی، مجله فقه و

حقوق، سال چهارم، تابستان ۱۳۸۶، شماره ۱۳، ص ۱۷۸.

۲. همان.

۳. همان، ص ۲۱۹.

می‌دهند. در این راستا، قانون‌گذاران برای حفظ حقوق پدیدآورندگان آثار فکری تمهیداتی را در راستای مبارزه با تعرض پیش‌بینی و مجازات‌ها و اقدامات تأمینی را مقرر کرده‌اند تا نه فقط مالکین آثار فکری را از تعرض مصون بدارد، بلکه اجتماع را در قبال افراد سودجو و فرصت‌طلب محافظت نماید. «گرچه ضمانت‌اجراهای غیررسمی همچون فرهنگ‌سازی راجع به حقوق فکری و پیش‌گیری‌ها و تدابیر فنی در محصولات و آثار فکری نیز می‌تواند تا حدود زیادی موجب حفظ حقوق صاحبان حق گردد و در اولویت است، اما نمی‌توان صرفاً به استفاده از آنها بسنده کرد.»^۱ راه‌حل‌های مدنی به دنبال جبران خسارت و روش بازدارنده برای جلوگیری از تجاوزهای بعدی به شخص است که به حقوق او تجاوز شده و مجازات‌های کیفری به منظور تنبیه افرادی است که عمداً حقوق دارندگان این حقوق را نادیده انگارند. قانون‌گذار ایران برای مقابله با تعرضات دیگران از آثار ادبی و هنری و برای اینکه حمایت خود را از آثار با ضمانت‌اجرای کافی همراه سازد، برای کسانی که بدون کسب اجازه از پدیدآورندگان این آثار و برای مقاصد تجاری و کسب شهرت و حیثیت به شکل غیر قانونی استفاده می‌کنند، ضمانت‌اجراهای کیفری و مدنی مقرر داشته است.

۸.۲. در موافقت‌نامه تریپس

موافقت‌نامه تریپس از مواد مختلفی از کنوانسیون برن در حمایت از حقوق مالکیت فکری بهره‌جسته است؛ اما این کنوانسیون ضمانت‌اجرای حقوق مالکیت فکری را به کشورهای عضو قرار داده و در زمینه اقدامات تأمینی، مدنی و کیفری مقرراتی را وضع نموده است. کنوانسیون برن فقط در یک مورد و آن هم در خصوص آثار شبیه‌سازی‌شده، ضمانت‌اجرا مقرر داشته است که ماده ۱۶ این کنوانسیون مؤید فوق می‌باشد: هر اثر تقلبی در کشورهای عضو که اثر اصلی در آنها مشمول حمایت قانونی است، قابل توقیف می‌باشد. مقررات فوق شامل نسخه‌های تکثیری وارداتی از کشوری که در آن، اثر مشمول حمایت یا مدت حمایت از آن تمام شده، مجری است.

۱. همان، ص ۱۸۱.

موافقت‌نامه تریپس برخلاف دو کنوانسیون برن و رم که از آنها استناد نموده، قسمت سوم به‌طور مفصل به اجرای حقوق مالکیت فکری پرداخته است.

موافقت‌نامه تریپس در ماده ۶۱ درباره مجازات‌های کیفری، سرقت حق نسخه‌برداری را پیش‌بینی نموده است. این ماده مقرر کرده است: اعضا حداقل در خصوص سرقت حق نسخه‌برداری در مقیاس تجاری، آیین‌های دادرسی و مجازات‌های کیفری مقرر خواهند داشت. چنان‌که در این ماده بیان شده است، مجازات‌های کیفری فقط شامل حق نسخه‌برداری می‌شود که شامل موارد ذیل باشد:

۱. نقض حق نسخه‌برداری به‌طور عمدی صورت پذیرفته باشد.

۲. این نقض در مقیاس تجاری انجام گرفته باشد.

بدیهی است چنان‌که نقضی صورت پذیرفته، اما به صورت سهو یا بدون علم و آگاهی باشد و همچنین نقضی که به صورت تجاری نباشد، شامل مجازات‌های کیفری پیش‌بینی شده در قوانین نخواهد بود.

وسایل جبران خسارت پیش‌بینی شده در این بند شامل زندانی کردن یا اخذ جریمه نقدی به عنوان یک عامل بازدارنده می‌باشد. سطح مجازات‌های مقرر باید مطابق با مجازات‌های معمول درباره سایر مجازات‌های مشابه صورت پذیرد.^۱

کشورهای عضو موافقت‌نامه می‌توانند در قوانین داخلی خود، سایر روش‌های جبران خسارت را شامل توقیف، ضبط و معدوم کردن کالاهایی که بر اثر نقض و تمام ابزارها و موادی که در نقض حقوق مالکیت فکری دخالت داشته‌اند، به کار گیرند.

۹. حمایت بین‌المللی از طرح صنعتی با تأکید بر موافقت‌نامه تریپس و حقوق ایران

طرح صنعتی، آفرینشی زیباشناختی به صورت دوبعدی یا سه‌بعدی و مربوط به ظاهر محصولات صنعتی است. طرح صنعتی با توجه به ویژگی‌های هنری آن، مرز میان مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی به شمار می‌آید. به همین دلیل می‌تواند مشمول هر یک از دو نظام

1. kamel, edris, *intellectual property a power tool for economic growth*, WIPO Publication, 2003, p:76.

حمایتی حقوق مالکیت ادبی و هنری و نظام مالکیت صنعتی یا نظام ویژه طرح‌های صنعتی قرار گیرد. توسعه تجارت جهانی، به‌ویژه با تأسیس سازمان جهانی تجارت و نقش محوری آن بر عرصه تجارت، بر ضرورت حمایت از طرح‌های صنعتی افزوده است؛ به نحوی که حمایت از طرح‌های صنعتی محدود به قلمرو ملی نبوده، شرط لازم برای توفیق در مراودات تجاری محسوب می‌شود. از این‌رو، حمایت بین‌المللی از طرح صنعتی مورد بحث قرار گرفت و از آنجا که هر طرح صنعتی فقط در کشور محل ثبت مورد حمایت است و حمایت در کشور دیگر اصولاً منوط به ثبت در آن کشور می‌باشد، کشورها اقدام به انعقاد کنوانسیون‌ها و موافقت‌نامه‌هایی در این زمینه نموده‌اند تا راه حمایت جهانی از این آثار و پدیدآورندگان آن را فراهم آورند. نقص مهم کنوانسیون‌های مربوطه فقدان ضمانت‌اجراهای مؤثر در خصوص نقض این حقوق بود. اعضای گات در آخرین نشست خود در دور اروگوئه درصدد رفع این نقص برآمدند و نهایتاً موافقت‌نامه تریپس به تصویب رسید. طرح صنعتی در قانون ایران مفهومی نسبتاً جدید است و تا قبل از قانون ۱۳۸۶ مستقیماً مقرراتی در این زمینه وجود نداشت و حمایت از آن، از طریق قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و در چارچوب نظام مالکیت ادبی و هنری انجام می‌پذیرفت. سرانجام با تصویب قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب سال ۱۳۸۶، مقرراتی در این خصوص تدوین گردید که مفاد آن در هماهنگی با کنوانسیون‌های بین‌المللی و به‌ویژه موافقت‌نامه تریپس می‌باشد، اما هنوز نقص‌هایی در این مقررات مشاهده می‌شود. اگرچه در قانون ۱۳۸۶ سعی شده است مقررات جامع و همسو با موافقت‌نامه تریپس وضع گردد، اما هنوز نواقصی در قانون و تفاوت‌هایی با موافقت‌نامه تریپس وجود دارد. البته می‌توان به‌طور کلی اظهار داشت که بین نظام حمایت در ایران و موافقت‌نامه تریپس، همخوانی وجود دارد؛ مانند تعهدات کلی، اصول دادرسی و معیارهای حمایت. پس باتوجه به مفهوم مخالف این عبارت می‌توان گفت یکی از نواقص قانون ۱۳۸۶ عدم همخوانی کافی و لازم با مقررات تریپس است.

طرح صنعتی به نوعی در هر دو مقوله حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مالکیت صنعتی قرار می‌گیرند و در واقع مرز میان مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی هستند. کشورهای

مختلف هر یک با توجه به نظامی که برای حمایت از طرح صنعتی مناسب می‌دیده‌اند، به نوعی از طرح صنعتی حمایت کرده‌اند.

طرح صنعتی روز به روز اهمیت بیشتری در زندگی مدرن پیدا می‌کند و نقش عمده‌ای در موفقیت تولیدکنندگان در بازار دارد و به عنوان عاملی مهم در رقابت شناخته شده است.^۱ همچنین از آنجا که مصرف کالاها دیگر فقط براساس نیاز و ضرورت نیست، بلکه معیارهای اجتماعی و روانی بسیاری در گزینش محصول دخیل هستند، نقش طرح صنعتی در گزینش محصول توسط مصرف‌کنندگان روزبه‌روز پررنگ‌تر می‌شود.

نقض حقوق طرح‌های صنعتی دارای قدرت بازدارنده وسیع بر تجارت کالاها و خدمات است و تجارت را از مسیر اصلی خود بازمی‌دارد و باعث وارد آمدن لطمه و صدمه به صاحب حق شده، به تبع آن جلوگیری از رقابت را نتیجه می‌دهد و نهایتاً مصرف‌کننده را گمراه و تولیدکننده اصلی واقعی را متضرر می‌سازد. از این‌رو، باید این مصداق از مالکیت فکری مورد حمایت قوی و مؤثری قرار گیرد. در راستای این حمایت نه فقط باید حقوق مادی و معنوی کافی برای مالک طرح صنعتی در نظر گرفت، بلکه باید نظام اجرایی مؤثری نیز تدوین نمود و اسباب لازم برای اجرای مقررات را فراهم ساخت تا از نقض طرح‌های صنعتی جلوگیری شود و مالک با اطمینان از حمایت طرح خود و بازگشت سرمایه به وی، به انجام فعالیت‌های خلاقانه تشویق گردد. اگر دارندگان حقوق طرح‌های صنعتی نتوانند به شیوه مناسب و رضایت‌بخش حقوق خود را اجرا نمایند، تأسیس و برقراری نظامی مفصل و جامع برای اعطای حقوق بی‌فایده است.^۲ مالکان طرح‌های صنعتی باید بتوانند اقداماتی را به منظور جلوگیری از نقض بیشتر حقوق خود و جبران خسارات وارده انجام دهند.

حقوق به منظور برقراری این تضمین از راهکارها و تدابیر مختلفی که ضمانت‌اجرا نامیده می‌شود، استفاده می‌کنند. از جمله این ضمانت‌اجراها، ضمانت‌اجراهای مدنی و کیفری می‌باشند. گسترش تجارت جهانی و مبادلات اقتصادی از یک سو و اهمیت روزافزون طرح صنعتی و حمایت از آن از سوی دیگر، موجب شد تا علاوه بر حمایت ملی از حقوق طرح‌های صنعتی،

۱. امامی، اسدالله، *حقوق مالکیت صنعتی*، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۰، ص ۸۱۱

2. Janice, Denoncourt, *Intellectual Property Law*, Second Edition, Routledge, 2010, p. 73.

تلاش‌های بین‌المللی نیز برای حمایت برون‌مرزی و جهانی صورت گیرد. در این راستا کنوانسیون‌های چندی به امضای کشورها رسید. برخی از این کنوانسیون‌ها به طور خاص به طرح صنعتی پرداخته‌اند و برخی در کنار سایر مصادیق مالکیت فکری اشاره ای به طرح‌های صنعتی دارند.

اولین کنوانسیون بین‌المللی که به طرح‌های صنعتی پرداخته است، کنوانسیون پاریس می‌باشد. متعاقب آن ثبت و طبقه‌بندی بین‌المللی طرح‌های صنعتی به ترتیب در دو موافقت‌نامه لاهه و لوکارنو مورد اشاره قرار گرفته است. همچنین با توجه به اینکه طرح‌های صنعتی از طریق مالکیت ادبی و هنری نیز مورد حمایت قرار می‌گیرند، مشمول کنوانسیون برن و ژنو هم می‌شود. با این حال، نقایص این کنوانسیون‌ها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی، از جمله عدم وجود یک سازوکار اجرایی و قضایی مؤثر در آنها، باعث شد که حقوق مالکیت فکری در مذاکرات دور اروگوئه نیز مطرح شود و سرانجام موافقت‌نامه‌ای با عنوان موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس) به تصویب رسید.^۱ تصویب موافقت‌نامه تریپس با همگون‌سازی قوانین داخلی کشورها در حمایت از حقوق مالکیت فکری را باید مهم‌ترین گام در حمایت از حقوق مالکیت فکری محسوب کرد. زیرا موافقت‌نامه مزبور کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی را ملزم به رعایت حداقل‌هایی در حمایت از حقوق مالکیت فکری از جمله طرح‌های صنعتی می‌نماید. در این موافقت‌نامه که در بخش چهارم خود به طرح‌های صنعتی پرداخته است، در حقیقت شرایط نظام حمایت طوری بیان شده است که کشورهای مختلف با نظام حقوقی متفاوت بتوانند خود را با آن مطابق سازند. ویژگی بارز موافقت‌نامه تریپس، پرداختن آن به موضوع اجرای حقوق مالکیت فکری است و به این ترتیب نقصی را که در سایر موافقت‌نامه‌ها به چشم می‌خورد، تا حدود زیادی رفع کرده است. اخیراً نیز کمیته دائمی علائم تجاری، طرح‌های صنعتی و نشانه‌های جغرافیایی پیش‌نویس معاهده حقوق طرح‌های صنعتی^۲ را تهیه کرده که این پیش‌نویس به مقررات شکلی پرداخته است. در خصوص حمایت از طرح‌های صنعتی در کشور ما، تا قبل از قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی، علائم تجاری مصوب ۱۳۸۳، قانون سابق ثبت

1. *kamel,edris,intellectual property a power tool for economic growth*,WIPO Publication, 2003,p;76.

2 - Trade Related Aspect of Intellectual Property Rights Agreement.

علائم و اختراعات ۱۳۷۹ نسبت به این موضوع هیچ‌گونه ترتیباتی را مقرر نمی‌داشت. حتی با وجود الزام ایران به حمایت از طرح‌های صنعتی به موجب کنوانسیون پاریس، هیچ مقررۀ خاصی برای حمایت از طرح صنعتی پیش‌بینی نشده بود و همچنین ایران هنوز به موافقت‌نامه‌های تریپس، لاهه و لوکارنو ملحق نشده است. اما با تصویب قانون مذکور و متعاقب آن آیین‌نامه اجرایی این قانون مصوب ۱۳۸۷، حمایت از این مقوله در سطح ملی میسر شده و مبنایی برای حمایت از آن در سطح سازمان جهانی مالکیت فکری بین‌المللی براساس کنوانسیون پاریس فراهم آمده است. علاوه بر قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان نیز از اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی در قالب حقوق مالکیت ادبی و هنری حمایت به عمل می‌آورد. بنابراین در نظام حقوقی ایران امکان حمایت هم‌زمان از طرح صنعتی در چارچوب حقوق مالکیت صنعتی و حقوق مالکیت ادبی و هنری وجود دارد.^۱

۱. قاسمی، علیرضا، بررسی مقایسه‌ای حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت فکری، ترجمه وحید بزرگی، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۴، ص ۹۹.

نتیجه‌گیری

تعرض به حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان همواره در نظم عمومی ایجاد اختلال کرده و امنیت مالی و معنوی اشخاص را در معرض خطر قرار داده است. اعمال مجرمانه به عنوان پدیده‌ای ضداجتماعی دارای آثار منفی در جامعه می‌باشند. این آثار حوزه وسیعی از خسارات را در پی دارد. اشخاص سودجو و منفعت‌طلب در مقام تجاوز به حقوق دیگران، سرمایه‌های آنها را تهدید می‌نمایند. «برخی مواقع ممکن است این تجاوز به حدی شدید باشد که علاوه بر ورود خسارت (مادی و معنوی) به دارنده حق، برخلاف نظم عمومی جامعه هم باشد». «ضمانت‌اجرا عکس‌العمل قانونی نسبت به تخلف از یک دستور قانونی است.» بدین منظور، قانون‌گذاران با وضع قوانین کیفری، وسایل جبران خسارت را در پرتو جرم‌انگاری این اعمال مد نظر قرار می‌دهند. در این راستا قانون‌گذاران برای حفظ حقوق پدیدآورندگان آثار فکری تمهیداتی را به منظور مبارزه با تعرض پیش‌بینی و مجازات‌ها و اقدامات تأمینی را مقرر کرده‌اند تا نه فقط مالکین آثار فکری را از تعرض مصون بدارد، بلکه اجتماع را در قبال افراد سودجو و فرصت‌طلب محافظت نماید. «گرچه ضمانت‌اجراهای غیررسمی همچون فرهنگ‌سازی راجع به حقوق فکری و پیش‌گیری‌ها و تدابیر فنی در محصولات و آثار فکری نیز می‌تواند تا حدود زیادی موجب حفظ حقوق صاحبان حق گردد و در اولویت است، اما نمی‌توان صرفاً به استفاده از آنها بسنده کرد.» موافقت‌نامه تریپس از مواد مختلفی از کنوانسیون برن در حمایت از حقوق مالکیت فکری بهره‌جسته است؛ اما این کنوانسیون ضمانت‌اجرای حقوق مالکیت فکری را به کشورهای عضو قرار داده و در زمینه اقدامات تأمینی، مدنی و کیفری مقرراتی را وضع ننموده است.

کنوانسیون برن فقط در یک مورد و آن هم در خصوص آثار شبیه‌سازی شده، ضمانت‌اجرا مقرر داشته است که ماده ۱۶ این کنوانسیون مؤید فوق می‌باشد: هر اثر تقلبی در کشورهای عضو که اثر اصلی در آنها مشمول حمایت قانونی است، قابل توقیف است. مقررات فوق شامل نسخه‌های تکثیری وارداتی از کشوری که اثر در آن مشمول حمایت یا مدت حمایت از آن تمام شده، مجری است.

موافقت‌نامه تریپس برخلاف دو کنوانسیون برن و رم که از آنها استناد نموده، قسمت سوم به‌طور مفصل به اجرای حقوق مالکیت فکری پرداخته است.

موافقت‌نامه تریپس در ماده ۶۱ مجازات‌های کیفری را پیش‌بینی نموده که سرقت حق نسخه‌برداری را می‌توان نام برد. این ماده مقرر کرده است: اعضا حداقل درباره سرقت حق نسخه‌برداری در مقیاس تجاری، آیین‌های دادرسی و مجازات‌های کیفری مقرر خواهند داشت. چنان‌که در این ماده بیان شده است، مجازات‌های کیفری فقط شامل حق نسخه‌برداری می‌شود که شامل موارد ذیل باشد:

۱. نقض حق نسخه‌برداری به‌طور عمدی صورت پذیرفته باشد.

۲. این نقض در مقیاس تجاری انجام گرفته باشد.

بدیهی است، چنان‌که نقضی صورت پذیرفته، اما به صورت سهو یا بدون علم و آگاهی باشد و همچنین نقضی که به صورت تجاری نباشد، شامل مجازات‌های کیفری پیش‌بینی شده در قوانین نخواهد بود.

وسایل جبران خسارت پیش‌بینی شده در این بند شامل زندانی کردن یا اخذ جریمه نقدی به عنوان یک عامل بازدارنده می‌باشد. سطح مجازات‌های مقرر باید مطابق با مجازات‌های معمول درباره سایر مجازات‌های مشابه صورت پذیرد.

کشورهای عضو موافقت‌نامه می‌توانند در قوانین داخلی خود، سایر روش‌های جبران خسارت را، شامل توقیف، ضبط و معدوم کردن کالاهایی که بر اثر نقض و تمام ابزارها و موادی که در نقض حقوق مالکیت فکری دخالت داشته‌اند، به کار گیرند.

نظام بین‌المللی مالکیت فکری برای حمایت از طرح‌های صنعتی معیارها و قواعدی را به طور مشخص تعیین کرده است که در کنوانسیون پاریس، موافقت‌نامه‌های لاهه و لوکارنو و موافقت‌نامه تریپس درج شده است.

در خصوص الحاق ایران به موافقت‌نامه تریپس شاهد تعارضاتی هستیم. با وجود تلاش قانون‌گذار ایرانی برای انطباق قانون با مقررات تریپس، شاهد مقررات و قواعدی در این قانون هستیم که با این موافقت‌نامه منطبق نمی‌باشد. اگرچه در قانون ۱۳۸۶ سعی شده است قوانین همه‌جانبه‌ای تنظیم شود، به نظر می‌رسد نارسایی‌ها و خلأهایی در نظام حاکم بر آنها وجود دارد.

فهرست منابع

منابع فارسی

کتاب

۱. امامی، اسدالله، **حقوق مالکیت صنعتی**، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۰
۲. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، **ترمینولوژی حقوق**، گنج دانش، چاپ اول، ۱۳۶۷
۳. دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه**، جلد ۱۴، ذیل لغت معنوی، ۱۳۶۷.
۴. کاتوزیان، ناصر، **دوره مقدماتی حقوق مدنی**، تهران: انتشارات میزان، چاپ ششم، ۱۳۸۹.
۵. لایقی غلامرضا، **کیبی رایت در کشورهای پیشرفته صنعتی**، تهران: انتشارات خانه کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۶. قاسمی، علیرضا، **بررسی مقایسه ای حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت فکری**، ترجمه وحید بزرگی، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۴.
۷. کاتوزیان، ناصر، **مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران**، انتشارات مدرس، چاپ بهمن، مهرماه ۱۳۹۷.

مقاله

۸. امامی، نورالدین، **حقوق مالکیت فکری**، فصلنامه رهنمون، نشریه مدرسه عالی شهید مطهری پاییز و زمستان ۱۳۷۱، شماره‌های ۲ و ۳.
۹. پیترز، مری بیت، **مفاهیم اساسی حقوق مولف و حقوق وابسته به آن**، ترجمه اولاد ذبیح اله، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، ۱۳۸۷، شماره ۱۶.
۱۰. شیخی، مریم، **راهکارهای کیفری مقابله با نقض حقوق مالکیت صنعتی با لحاظ حقوق تطبیقی**، مجله فقه و حقوق، سال چهارم، تابستان ۱۳۸۶، شماره ۱۳.

منبع الکترونیک

۱۱. آل کجباف، حسین، **بررسی حقوق مالکیت فکری (معنوی) و ابعاد آن در قوانین و مقررات**، (<http://farsilaw.com/ecommerce>)

منابع انگلیسی

Books

12. Janice, Denoncourt, *Intellectual Property Law*, Second Edition, Routlodge, 2010.
- 13.- kamel,edris,*intellectual property a power tool for economic growth*,WIPO Publication,2003.
14. Intellectual property, very broadly, means the legal rights which result from intellectual activity in the industrial, scientific, literary and artistic fields.
15. Trade Related Aspect of Intellectual Property Rights Agreement.

Internet sites

16. Copyright Basics , library of congress , Copyright office , Washington D.C (www.loc.gov/ copyright).